

בין דוקומנטרי לפיקציה/ מאת יעל שוב

בסרטים המטשטשים את הגבול בין קולנוע עלילתי לקולנוע תיעודי מוזמנים אנשים לשחזר סצנות מחייהם מול המצלמה. הפי אנד לרוב אין שם.

כרזת הסרט "נאנוק איש הצפון". תיעוד מזויף הסרט "נסיך הרחוב", שיוקרן בקרוב בארץ, צולם ברחובות קזבלנקה. לא זאת ההוליוודית שהציתה מחדש את אהבתם של המפרי בוגארט ואינגריד ברגמן, אלא זאת האמיתית והלא-רומנטית-כלל שבמרקו. גיבוריו הם ילדים שהתנתקו ממשפחותיהם והצטרפו לכנופיות רחוב. נסיך הרחוב הוא כינויו של עלי, ילד יפה עיניים החולם להיות למלח ולהפליג לאי משלו. כשעלי נהרג מפגיעת אבן בזמן עימות, שלושת חבריו נודרים להביא אותו לקבורה מכובדת.

את עלי ואת שאר חברי הכנופיה (פרט למנהיגם האילם) מגלמים ילדי רחוב, חסרי ניסיון מקצועי קודם. סיפור הסרט נכתב בהשראתם של אותם ילדים בידי הבימאי

נביל עיוש, שהצטרף לצוות של עובדים סוציאליים והסתובב אתם ברחובות במשך

כשנתיים. כדי שהמראות לא יהיו קשים מדי לצופים, עיוש החליט לעצב את

הסרט כסיפור אגדה אורבני, שמשולבים בו קטעי פנטסיה באנימציה.

"נסיך הרחוב" נמנה עם תת-זרם של הקולנוע הריאליסטי, המטשטש את הגבול בין קולנוע עלילתי לקולנוע תיעודי בכך שהוא מזמין אנשים אמיתיים

לשחזר סצנות מחייהם מול המצלמה. התפישה היא ששחקן מקצועי, מיומן ככל שיהיה, לעולם לא יוכל להביא למסך את האותנטיות של ההווה. זה החל

ב"נאנוק איש הצפון" (1922), סרטו הראשון של רוברט פלהרטי האמריקאי,

שנחשב לאבי הקולנוע התיעודי. סרט זה, שעקב אחר חיי היום-יום של משפחה אסקימואית בצפון קנדה, הוצג בהצלחה לפני הצופים ברחבי העולם כתיעוד

מהימן, אבל האמת היתה שפלהרטי זייף את המציאות לצורך האפקט הפולקלוריסטי-האקזוטי שרצה להשיג. המשפחה המופיעה בסרט אינה משפחה אמיתית, אלא בעצם הורכבה (או שמא לוהקה) על ידי פלהרטי מאסקימואים שהצטלמו טוב. בהנחיית פלהרטי, הם שיחזרו לפני המצלמה מנהגים, תלבושות ושיטות ציד שאבד עליהן כלח עם בוא הטכנולוגיה המודרנית לאזור כמה דורות לפני כן. לצורך הסרט הם זנחו את הרובים ושבּו להשתמש בצלצל בצייד כלבי ים, והאיגלו, שבנייתו תועדה בסרט, עוצב מחדש כדי שיוכל להכיל את ציוד הצילום הכבד. פלהרטי נהפך בעקבות הסרט ליקיר הוליווד, ואילו נאנוק עצמו מת מרעב כשנתיים אחרי השלמתו.

כשפלהרטי צילם את סרטו, שהיה בדיעבד לאבן דרך בתולדות הקולנוע, לא היה לו מודל של קולנוע תיעודי, והאתיקה של הז'אנר עדיין לא הוגדרה.

"התפוח" (1998), סרטה הראשון של סמירה מחמלבף האיראנית (המציינת את "נאנוק" כאחד הסרטים שהשפיעו עליה יותר מכל), הילך באופן מודע הרבה

יותר על אותו קו תפר, בין מציאות לשחזורה על המסך בידי המשתתפים

המקוריים, בלי להעמיד פנים שהוא המציאות עצמה.

זה החל בכתבת טלוויזיה על תאומות בנות, 11 שאמן העיוורת ואביהן המובטל החזיקו אותן כאסירות בביתן מיום שנולדו. כלואות באפלולית, הן לא באו

במגע עם אנשים אחרים ומעולם לא למדו לדבר. כך היה עד היום שהגיעה

למקום עובדת סוציאלית, מלווה בצוות טלוויזיה, ושיחררה אותן מכלאן.

מחמלבף התייצבה שם ארבעה ימים אחרי שראתה את הכתבה בטלוויזיה ושיכנעה

את בני המשפחה לשחרר את סיפורם בשביל סרטה, שאפשר לתארו כפנטסיה על נושא תיעודי. כמו ב"נסיך הרחוב", מחמלבף החליטה להתמודד עם המציאות

הבלתי-נסבלת בכך שנתנה לילדות מוצא פנטסטי בנוסח מעשייה עממית. בערך באמצע הסרט היא נטשה את ההתרחשות המקורית והפכה את היוצרות. כשהעובדת הסוציאלית (האמיתית) מגלה שלמרות התראותיה האב שב וכלא את בנותיו, היא כולאת אותו במקומן ונותנת להן את המפתח. מאחר שניצלה אותן לצורך סרטה, בלי לדעת אם הן בכלל מבינות מה מתרחש סביבן (הן הרי מעולם לא

ראו סרט), חשה מחמלבף אחריות מסוימת לגורל הילדות והאמינה שהשתתפותן בסרט תרמה לשיפור מצבן.

גם עיוש, מתברר, התחבט בשאלה אם יש לו זכות לעשות סרט עם הילדים,

ודווקא העובדת הסוציאלית עודדה אותו, משום שהאמינה שסרט כזה יוכל

לסייע לילדים. לדבריו, הוא הסביר לילדים שהסרט לא יהפוך אותם לכוכבי

קולנוע ושבתום הצילומים חייהם יחזרו להיות כשהיו, אלא אם כן הם

יחליטו לשנותם. "לאחד הילדים היתה אמורה להיות סצינה שבה הוא מתאהב בתלמידת תיכון", סיפר עיוש. "ברגע שהם נפגשו בחדר ההלבשה הוא אכן

התאהב בה. יום אחד הוא ניסה להרשים אותה בקפיצה מגדר, אבל נפל, שבר שלוש אצבעות ברגליים, ונאלצו להפסיק את הצילומים לחמישה שבועות.

מכיוון שזה קרה בחודש הרמדאן, סידרנו שכל מי שרצה יוכל לנסוע לביתו. לרבים זה הועיל מאוד".

הקטור בבנקו, בימאי "פישוטה" (1981), לא היה יכול לומר שעצם ההשתתפות בסרטו הועילה לפרננדו ראמוס דה סילבה. הסרט הברזילאי עסק בילדי רחוב

בסאו פאולו, אבל בלי הריכוך של הפנטסיה. שלושה מיליוני ילדים כאלה,

סיפר "פישוטה", מנוצלים בידי עבריינים בוגרים. כשהם נתפסים על ביצוע

דבר עבירה הם נשלחים למוסדות לעבריינים צעירים ובתוך חודשים ספורים

חוזרים לרחובות. דה סילבה נקטף מהרחוב לגלם את פישוטה בן העשר, חזר לא הועיל לו יותר מאשר המוסדות.

אולי הדוגמה המטלטלת ביותר לערבוב קטלני בין מציאות לשחזורה הדמוי-תיעודי על המסך היא "הכל אמת" של ענק הקולנוע אורסון ולס.

ב-1942 ולס נשלח לדרום אמריקה בידי נלסון רוקפלר במטרה לזרוע שם זרעי ידידות אמריקאית. בדרכו לברזיל, קרא ולס בעיתון סיפור מדהים והחליט לשחזר אותו בסרט בעזרתם של הגיבורים המקוריים.

הכתבה סיפרה על ארבעה דייגים עניים מפורטלזה בצפונה הנידח של ברזיל, שהפליגו ברפסודה רעועה לריו דה ז'נרו כדי להפציר ברודן, הנשיא וארגאס, לסייע לתושבי הכפר. במשך מסעם אפוף הסכנות נהפכו נוסעי הרפסודה האנאלפביתים לגיבורים לאומיים בברזיל, וכשהגיעו לנמל בריו הם זכו לקבלת פנים המונית. הנשיא נאלץ לקבל את פניהם בארמונו בעודם רטובים מהמסע. אותם ארבעה דייגים שבו והפליגו ברפסודה בשביל מצלמתו של ולס ושיחזרו את המסע. ואז, בעת הסרטת הגעתם לנמל ריו, גל גבוה הפך את הרפסודה על פיה וסחף אתו את מנהיג הדייגים ג'אקארה. כך איבד הגיבור הלאומי את חייו.

"למה אני מתאימה? למה הותרת אותי מתאימה? לאן אלך? מה אעשה? מה יהיה בחלקי?" שואלת מוכרת הפרחים אלייזה דוליטל את הפרופ' היגנס ב"פיגמליון" של ג'ורג' ברנרד שאו, אחרי שלצורך הוכחת טיעון הוא שלף אותה מהרחוב ולימד אותה להתנהג כמו נסיכה. היגנס מציע שתמצא לה בעל עשיר, והיא עונה לו שברחוב "מכרתי פרחים. לא מכרתי את עצמי. עכשיו שעשית ממני ליידי, אני לא מתאימה למכור שום דבר אחר. הלוואי שהיית משאיר אותי היכן שמצאת אותי.

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=133228&contrassID=2&subContrassID=4&sbSubContrassID=0>